

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНИНА ЯК ЕЛЕМЕНТ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАНЦІВ ДО ЖИТТЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА

У статті розглянуто ідеї громадянського виховання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка. Визначено роль громадянського виховання в підготовці до життя вихованця, висвітлено особливості громадянського виховання.

Ключові слова: виховання громадянина, громадянськість, держава, спадщина А.С. Макаренка.

У наш час найгострішою проблемою не тільки школи, сім'ї, а й усього суспільства та держави слід вважати виховання нових поколінь. Відмова від колишньої ідеологічної бази освіти, старої системи цінностей призвела до відмови від виховання як цілеспрямованого педагогічного процесу. Набуває великих масштабів гостра необхідність створення нової виховної системи, яка б відповідала вимогам часу. Нова система виховання має орієнтуватись на виховання громадянина як головний елемент підготовки молоді людини до життя.

Проблема виховання громадянина постала перед суспільством тоді, коли виникла перша держава, саме тому актуальною вона лишатиметься, поки існує держава як соціальний інститут. Виховання в молодих людей почуття любові до своєї Батьківщини, активної громадської позиції, зміцнення державності нині визначене проблемами загальнодержавного масштабу. У цьому контексті ми звертаємось до педагогічної спадщини А.С. Макаренка, який практично довів нам, як виховати справжнього громадянина своєї держави.

Мета статті – розглянути погляди А.С. Макаренка на процес виховання громадянськості вихованців як один із головних елементів підготовки до життя, які також можна використовувати в сучасності.

Питання громадянського виховання молоді науковці досліджували ще з часів Відродження (Д. Локк, Ф. Рабле, Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Р. Оуен, Й. Песталоцці, Г. Кершенштейнер, К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський, А. Луначарський та ін.). Багато видатних учених зробили вагомий внесок у розвиток теорії громадянського виховання підростаючого покоління. Серед них, звісно, на особливу увагу заслуговує постать А.С. Макаренка.

Громадянське виховання молоді в педагогічній спадщині А.С. Макаренка знайшло своє відображення в наукових працях М.Д. Виноградової, Т.І. Чеботової (“Шляхи і засоби використання педагогічних ідей А.С. Макаренка – про виховання громадянина у практиці сучасної школи” (1978)); Л.К. Гребенкіна, Л.П. Михайлова (“Шляхи і засоби громадянськості у до-

свіді А.С. Макаренка” (1988)). У 1988 р. вийшов збірник “А.С. Макаренко. Виховання громадянина” [3].

Вивчення проблеми громадянського виховання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка ми знаходимо в Російській педагогічній енциклопедії [2, с. 89–91]. А.Ф. Нікітін та Я.В. Соколов, автори статті про громадянське виховання, наводять позитивний приклад педагогічного досвіду А.С. Макаренка. Вони зазначають, що “в теорії і практиці А.С. Макаренка весь педагогічний процес підкорявся єдиній меті – вихованню гідного громадянина”, також особливу увагу педагог приділяв “самопочуттю людини в колективі, характеру її колективних зв’язків і реакцій”, а серед якостей особистості “виділялись дисциплінованість, готовність до дій і гальмування, принциповість тощо”. Усі ці риси “синтезуються в якостях діяльної і відповідальної людини”. Результати виховання справді були позитивними – усі вихованці А.С. Макаренка стали гідними громадянами своєї Батьківщини, виявивши героїчні вчинки під час Великої Вітчизняної війни.

Укладачі збірника “А.С. Макаренко. Виховання громадянина” Р.М. Бескін і М.Д. Виноградова у вступній статті писали, що серед вихованців були молоді люди найрізноманітніших професій, серед яких і кваліфіковані робітники, й інженери, і льотчики, і військові, і педагоги, і юристи, і художники, й артисти. Усі вони є “громадянами в найвищому сенсі цього слова” [1, с. 9]. А.С. Макаренко був прикладом для наслідування, багато з його вихованців стали педагогами (С.А. Калабалін, Л.В. Конісевич, Е.С. Клямра, Л.Н. Морозов, В.А. Руденко, А.Г. Явлінський, І.І. Яценко). А.С. Макаренко до останніх років свого життя підтримував зв’язок з багатьма вихованцями, листуючись із ними, він давав поради щодо хвилюючих питань, і дуже пишався ними.

Світову наукову громаду хвилює проблема виховання сучасного молодого покоління – майбутніх громадян. У педагогічній спадщині А.С. Макаренка прогресивні науковці бачать позитивний приклад громадянського виховання. Визнаючи формування громадянина метою виховання, необхідно визначитися з напрямками цієї роботи. Тому ми розглянемо особливості значення становлення особистості як громадянина, спираючись на досвід А.С. Макаренка, світоглядну підготовку молоді, визначення сенсу життя, ціннісного ставлення до власного життя. Громадянське виховання будується на певній сукупності ідеалів, цінностей. На думку А.С. Макаренка, бути громадянином – це значить відчути радість життя у всій її повноті, це значить забезпечити собі просування до особистого щастя. Поняття громадянськості та щастя у Макаренка пов’язані нерозривно й вагомо: “Я переконаний, що мета нашого виховання полягає не тільки в тому, щоб виховати людину-творця, людину-громадянина... Ми повинні виховувати людину, яка зобов’язана бути щасливою” [3].

А.С. Макаренко мав на увазі необхідність формування у кожного вихованця прагнення будувати своє особисте щастя власними силами, досягати життєвого успіху, самореалізуватися. Для здійснення цього в реальному житті треба ознайомити молоду людину з провідними життєвими

компетенціями та соціально значущими якостями, розвивати внутрішню свободу, здатність до об'єктивної самооцінки та регулювання в поведінці, почуття власної гідності, самоповаги. Вирішення цього завдання спрямоване на формування почуття свободи, людської гідності особистості.

А.С. Макаренко вважав виховання громадянина основою формування особистості й сформулював основні характерні риси, властиві такій людині, а саме: уміння кваліфіковано працювати, політична й економічна освіченість, висока загальна культура, уміння працювати в колективі, дисциплінованість тощо. Громадянськість виявляється також в усвідомленні потреби професійного й соціального самовизначення з урахуванням реальних обставин, особистих нахилів і потреб держави, зазначав А.С. Макаренко у своїх працях [6].

У суспільстві прийнято вважати ознакою “культурної” людини з “активною громадянською позицією” володіння набором прийнятих поведінкових моделей [5]. Проте А.С. Макаренко попереджає нас: якщо поведінкова модель не “закріплена” стійкою етичною, моральною, громадянською, політичною, екологічною та іншою культурою особистості, ядром якої є світогляд, то така модель легко і швидко розпадається під впливом обставин, умов, впливів. У цьому контексті ми звертаємось до його статті про трудове виховання: “Праця залишиться суто зовнішньою формою дисципліни, якщо... за нею не ховається... навіть первісна культура”. Погодимось, що це твердження стосується будь-якого виду діяльності і будь-якого “зовнішнього прояву” особистості – навчання, громадської роботи, праці тощо [7].

Виховання працьовитості як високої цінності в житті, розвиток потреби у творчій праці – складова завдання загальної системи виховання громадянина.

А.С. Макаренко розробив свою концепцію громадянського виховання: “Громадянин нового суспільства – це перш за все, людина, яка працює... Трудова турбота – це не просто шлях до засобів існування, а ще й етика, філософія нового світу, думка про єдність трудящих, про нове щасливе людство. Як же ми можемо виховати цього майбутнього громадянина, якщо з малих років не даємо йому можливості пережити досвід цієї трудової турботи і в ній викувати свій характер, своє ставлення до світу, до людей, тобто свою соціалістичну моральність” [3].

Перебуваючи біля витоків формування нової форми держави – соціалістичної, педагог вважав, що держава стане правовою, а відповідно, і суспільство – громадянським за умови виховання моральної, правової та політичної культури людей. Виховання повноцінного громадянина, за словами А.С. Макаренка, – це мета, з якої потрібно виводити методи виховання. Будучи прихильником активної педагогіки, яка створює певний тип громадянина, він вірив, що в новому суспільстві “немає жодних обставин, які перешкоджають розвитку людини” [6, с. 30]. Проблема неповнолітніх правопорушників, вважав А.С. Макаренко, викликає погану соціальну структуру через погані умови життя дітей. У нормальному педагогічному суспільстві –

в правильно організованому колективі – вихованці-дезорганізатори стають “гарними, дуже талановитими, здатними йти швидко вперед” [6, с. 30].

Успішна педагогічна практика підготувала А.С. Макаренка до створення нової системи виховання вільного від експлуатації громадянина – трудівника й колективіста. Морально-етичні цінності та переконання самого педагога, його позиція громадянина-патріота стали основою для цієї системи. Ціннісні орієнтації, теоретичні установки А.С. Макаренка формувалися в процесі наукового пошуку розуміння сутності соціалізму, в якому мають гармонійно поєднуватись інтереси особистості й суспільства.

Виховання й розвиток потреби в здоровому способі життя, бути гарним сім'янином, жити щасливо – це завершальна складова завдання громадянського виховання школярів. Вирішальне значення в цьому завданні належить сім'ї. Дитина має усвідомити історію своєї родини як частину історії народу, вивчити образи й діяння своїх предків, дбати про продовження роду, збереження та примноження його традицій і цінностей.

Велике значення у вихованні громадянина А.С. Макаренко відводить сім'ї. У “Книзі для батьків” ним висвітлені загальні умови сімейного виховання, батьківський авторитет, трудове виховання в сім'ї, дисципліна, статеве виховання [7].

У лекціях він зазначає, що “треба завжди пам'ятати, що дитина не тільки ваша радість, а й майбутній громадянин, що ви відповідаєте за неї перед країною. Треба перш за все самому бути добрим громадянином і вносити своє громадянське самопочуття і в сім'ю”. А тому батьківська “поведінка – найвирішальніша річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, або повчаєте її, або наказуєте її. Ви виховуєте її в кожен момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома. Як ви вдягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або засмучуєтеся, як ви спілкуєтесь із друзями і з ворогами, як ви смієтесь, читаєте газету – усе це має для дитини велике значення” [7].

Для того, щоб молода людина росла доброю, їй дуже важливо повсякденно бути свідком й учасником дружніх, справедливих відносин між членами сім'ї.

Висновки. Безперечно, громадянське виховання в сучасному виховному процесі має надзвичайно важливе значення. Повноцінне формування особистості не може повністю реалізовуватись без громадянської основи. Сьогодні дуже важливо спрямовувати молодь на вибір громадянсько-національних ідеалів та ціннісних орієнтирів у їхньому житті. Головною метою педагогічної роботи А.С. Макаренко вважав виховання в підростаючого покоління реальних якостей, відповідних певному типу громадянина нового суспільства. До кожного нового суспільства, вважав педагог, висуватимуть інші вимоги, які “вноситимуться поступово, із зростанням і вдосконаленням усього суспільного життя” [3].

Нині, у час активних перетворень, ми маємо змогу реалізовувати у виховній практиці ті громадянські надбання, які будуть сприяти вибору ак-

тивної життєвої позиції та свідомого формування громадянського світогляду нашої молоді.

Список використаної літератури

1. Бескина Р.М. Идеи А.С. Макаренко сегодня / Р.М. Бескина, М.Д. Виноградова. – М. : Знание, 1988. – 79 с.
2. Введенский Б.А. Большая советская энциклопедия / Б.А. Введенский. – М., 1954. – Т. 26. – С. 89–91.
3. Воспитание гражданина : сборник. – М. : Просвещение, 1988. – 301 с.: порт. – Библиогр.: с. 301. – (Б-ка учителя. Педраздумья).
4. Гордин Л.Ю. А.С. Макаренко 1888–1923 / Л.Ю. Гордин. – М., 1963. – 213 с.
5. Коротов В.М. Развитие идей А.С. Макаренко в теории воспитания / В.М. Коротов // Радянська педагогіка. – 1988. – № 3. – С. 21–25.
6. Макаренко А.С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А.С. Макаренко ; сост. М.Д. Виноградова, Л.Ю. Гордин, А.А. Фролов ; редкол. М.И. Кондаков (гл. ред.), В.М. Коротов и др. – М. : Педагогика, 1983-1986. – Т. 1–8.
7. Макаренко А.С. Книга для родителей. Лекции о воспитании детей / А.С. Макаренко. – М. : Правда, 1986. – 448 с.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2014.

Ткаченко Е.Ю. Воспитание гражданина как элемент подготовки воспитанников в педагогическом наследии А.С. Макаренко

В статье рассматриваются идеи гражданского воспитания в педагогическом наследии А.С. Макаренко. Определена роль гражданского воспитания в подготовке к жизни воспитанника, освещены особенности гражданского воспитания.

Ключевые слова: *воспитание гражданина, гражданственность, государство, наследие А.С. Макаренко.*

Tkachenko K. Citizen education as an element of training pupils in A.S. Makarenko pedagogical heritage

This article discusses the idea of civic education in A.S. Makarenko pedagogical heritage. The role of civic education in preparation for the life of the pupil, highlight features of civic education. The authors set the goal to consider the example of citizen education experience A.S. Makarenko, as one of the main elements of the preparation for life, their use in the present.

The problem of education of the citizen confronts society when there was the first state, which is why it is urgent as there remain a state as a social institution. Educating young people a sense of love for their homeland, active social position, strengthening the state is identified problems of national scale. In this context, we address the pedagogical heritage of A.S. Makarenko, who showed us how to practically raise a genuine citizen of his country.

Undoubtedly, civic education in today's educational process is essential. The full identity formation can not be fully realized without a civil basis. Today, it is important to direct young people to choose civil – national ideals and moral values in their lives. The main goal of educational work A.S. Makarenko believed education to the younger generation of real quality, according to a certain type of citizen of the new society. Each new society believed teacher, presented an other requirements that are “barred gradually as the growth and improvement of social life”.

In this age of active transformation, we can implement in educational practice are civil property that will contribute to the selection active social life and conscious shaping of civil philosophy of our youth.

Key words: *citizen education, citizenship, the state, heritage of A.S. Makarenko.*